

Η λύτρωση και η «συνάντηση των ψυχών» στο έργο του Βιζυηνού

Πολιτισμός / Λογοτεχνία - Φιλολογία

Ηρακλής Ψάλτης, φιλόλογος

[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://bit.ly/2gwcl6s>]

Η λύτρωση της «συνάντησης/συνεννόησης των ψυχών» -ο Θρακιώτης συγγραφέας αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως ψυχοσωματική οντότητα, στην οποία η ψυχή έχει τη δική της βαρύτητα και σημασία- αξιοποιείται σε δύο διηγήματα, στο «Αί συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας» μεταξύ ενός ερωτευμένου ζευγαριού, του Πασχάλη και της Κλάρας και στο «Ὁ Μοσκώβ-Σελήμ» μεταξύ δύο «αγνώστων» (στην αρχή), του Σελήμ και του αφηγητή, και του Σελήμ και της μητέρας του. Οι «συναντήσεις» αυτές ίσως και να αποτελούν την «πληρέστερη» έκφραση της λύτρωσης που φαίνεται να επιλέγει ο Βιζυηνός. Πρόκειται για μια ουσιαστική, εσώτατη, ψυχική επικοινωνία των ηρώων του που δεν προϋποθέτει υποχρεωτικά την σωματική τους παρουσία, ούτε την κοινή πολιτισμική τους ταυτότητα. Ενέχει μεταφυσική διάσταση· αυτό επιβεβαιώνεται τόσο από τις σκέψεις που διατυπώνει ο Πασχάλης για την ψυχή τη δική του και της αγαπημένης του: Αἱ ψυχαί μας

συγκοινωνοῦσι καὶ διὰ τῆς ὕλης ἀκόμη. Βλέπεις, ἦσαν προωρισμένοι ἢ μία διὰ τὴν ἄλλην. (...) Ἄλλ' ἐκεῖ ἐπάνω... ὦ! Ἐκεῖ ἐπάνω θὰ τῆς ὑπάγω καρδίαν κεκαθαρμένην εἰς τὰ δάκρυστά μου, ἐξηγνισμένην διὰ τῆς μετανοίας. Καὶ θὰ ἐνωθῶμεν αἰωνίως, αἰωνίως! Τί εἶναι ἡ ζωὴ; Ἔπειτα, τὸ αἰσθάνομαι. Ἡ ψυχὴ μου ἀνυπομονεῖ, κ' ἐργάζεται ἀκάματος συντρίβουσα καὶ διαρρηγνύουσα τὸ συνέχον αὐτὴν ὑλικὸν κέλυφος. Τὰ πτερά της ἐμεγάλωσαν, ἐδυνάμωσαν[614] · ὅσο ἀπὸ τοὺς στίχους ἐνός Πέρση ποιητῆ που ἀπαγγέλλει ὁ Σελήμ:

Ἀπὸ τῆς γῆς τὰ σκότῃ ἄτυχη ψυχὴ
τὸν οὐρανὸ κυττάζει.
μίαν ἄλλη ψυχὴ βλέπει στ' ἄστρα εὐτυχεῖ,
ποὺ τὴν γλυκοματιάζει –
Τὸ ξεύρουν μεταξύ των: εἶναι συγγενεῖς,
μὰ τοὺς χωρίζει Εἰμαρμένη ἀπηνής![615] ·

καὶ ἀπὸ τῆς διαίσθησης τῆς μητέρας ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ γιου τῆς, τοῦ Σελήμ, διατρέχει κίνδυνο, ὅπως καὶ πραγματικὰ συνέβαινε.

Ἡ ὀπτική των «συναντήσεων» αὐτῶν, ἀν καὶ μεταφυσική/πνευματική -γι'αὐτὸ καὶ ἐντάχθηκαν σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία- εἶναι ἐν τούτοις ἐθνική/εἰδωλολατρική. Οἱ σκέψεις τοῦ Πασχάλη παραπέμπουν στὸν Πλάτωνα καὶ στὴν ἀποψὴ τοῦ ὅτι τὸ σῶμα εἶναι ἡ φυλακὴ, ὁ τάφος τῆς ψυχῆς καὶ ὁ θάνατός τοῦ τὴν ἀπεγκλωβίζει[616], τὴν ἀπελευθερώνει, τῆς ἐνισχύει τὰ «πτερά» τῆς. Οἱ δὲ στίχοι

του Σελήμ «οδηγούν» στον Πλωτίνο και στη θεωρία του για την ψυχή (Τέταρτη Εννεάδα)[617]: σύμφωνα με αυτήν το ένα μέρος της αιώνιας και αδιαίρετης ψυχής βρίσκεται στον ουρανό, ενώ το άλλο, εκείνο που επιμερίζεται, «έρχεται» στη γη.

Είναι η μόνη μορφή λύτρωσης που δεν την υπονομεύει άμεσα ή έμμεσα ο συγγραφέας και επιτρέπει στους αφηγηματικούς του ήρωες να οδηγούνται στην ταύτιση, την ευτυχία και τη δικαίωση[618]. Τέλος, χώρος της μπορεί να είναι τόσο η επίγεια όσο και η επουράνια ζωή.

Προχωρώντας τώρα στην άλλη έκφανση της σωτηρίας, την «κοσμική», η μόρφωση/ο ορθός λόγος είναι η κατεξοχήν της πρόταση. Οι αφηγηματικοί ήρωες την αναζητούν. Η αγράμματη μητέρα του «Ἄμαρτήματος» την επιδοκιμάζει με μια λαϊκή παροιμία: ἄνθρωπος ἄγράφματος, ξύλον ἀπελέκητον[619]. Είναι η ίδια που πιστεύει ότι οἱ «διαβασμένοι», κατά τούς λαούς, εἶναι παντογνώσται[620] και εκμυστηρεύεται μόνο στον μορφωμένο γιό της ότι οι διαβασμένοι συντυχαίνει καμιά φορά σαν τον ίδιο τον πνευματικό ή και καλλίτερα[621], αφού και οι εγγράμματοι μπορούν να κατανοήσουν ανεπίκριτα τις «αδυναμίες» των συνανθρώπων τους, να τους βοηθήσουν λόγω της παιδείας τους, των διευρυμένων οριζόντων τους και της διεισδυτικής οπτικής που διαθέτουν. Ο αφηγητής αποδοκιμάζει εντέχνως -με χιούμορ και ειρωνεία κυρίως- την αγραμματοσύνη και την δεισιδαιμονία των συντοπιτών και συγγενών του· εν τούτοις στην αφήγηση δεν αξιοποιείται η ιατρική επιστήμη, δεν γίνεται νύξη γι'αυτήν ούτε στον προσδιορισμό ούτε στην αντιμετώπιση της ασθένειας της Αννιώς. Επίσης, στην άρρωση δεν της δίνεται ποτέ «αυθεντικό» φάρμακο. Έτσι, ο αναγνώστης αφήνεται εντέχνως στο σκοτάδι της δεισιδαιμονίας.

Στο «Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου» δύο είναι οι υπερασπιστές του ορθού λόγου, ο δυτικοτραφής αφηγητής και ο φραγκοφορεμένος προοδευτικός ανακριτής, ο Εφέντης. Ενώ και οι δύο αξιοποιούν τη λογική και αποδοκιμάζουν τη δεισιδαιμονία, δεν οδηγούνται στην επίλυση των θεμάτων που τους απασχολούν. Αντιθέτως, ο αφηγητής «δικαιώνει» τη μαγγανεία/μαγεία τόσο στην περίπτωση των σουρβιών -όπου «γνωστοποιείται» το δυσάρεστο μέλλον του Χρηστάκη- όσο και στην κοσκινομαντεία -όπου «αποκαλύπτεται» ο χώρος στον οποίο βρίσκεται ο δολοφόνος και το «πρόσωπό» του.

Στην «Πρωτομαγιά», σ'αυτό το κεφάλτο, σύντομο διήγημα, ο αφηγητής φαίνεται να εμπιστεύεται τη λογική, τον ορθό λόγο, χωρίς επιφυλάξεις. «Ερμηνεύει» ορθολογικά τόσο τις σύγχρονες του γιορτές για την Πρωτομαγιά -συνδέοντάς τις με το παγανιστικό παρελθόν τους- όσο και το ατύχημα που τους συνέβη. Τέλος, στο διήγημα «Ὁ Μοσκώβ-Σελήμ» η μόρφωση του αφηγητή/ακροατή αποτελεί

βασική προϋπόθεση που επιτρέπει στον Σελήμ να φτάσει στην εκ βαθέων εξομολόγησή του σε κάποιον «ξένο», αλλοεθνή και αλλόθρησκο.

(συνεχίζεται)

[614] Γ. Μ. Βιζυηνός, όπ. παρ., σ.161.

[615] Γ. Μ. Βιζυηνός, όπ. παρ., σ.212.

[616] Πλάτων, Γοργίας, 493 α: «ήδη γάρ του ξγωγε και ήκουσα τών σοφών ως νύν ήμεις τέθναμεν και τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ήμῖν σημα, τῆς δὲ ψυχῆς τοῦτο ἐν ᾧ ἐπιθυμίαι εἰσὶ τυγχάνει ὄν οἶον ἀναπειθεσθαι και μεταπίπτειν ἄνω κάτω,...» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0177%3Atext%3DGo>
(ημερομηνία ανάκτησης: 10-6-2014).

[617] Πλωτίνος, Εννεάδες/Δ: «Ἐν τῷ κόσμῳ τῷ νοητῷ ἡ ἀληθινὴ οὐσία· νοῦς τὸ ἄριστον αὐτοῦ· ψυχὰς δὲ κάκει· ἐκεῖθεν γὰρ και ἐνταῦθα. Κάκεινος ὁ κόσμος ψυχὰς ἄνευ σωμάτων ἔχει, οὗτος δὲ τὰς ἐν σώμασι γινομένας και μερισθείσας τοῖς σώμασιν. Ἐκεῖ δὲ ὁμοῦ μὲν νοῦς πᾶς και οὐ διακεκριμένον οὐδὲ μεμερισμένον, ὁμοῦ δὲ πᾶσαι ψυχὰς ἐν αἰῶνι τῷ κόσμῳ, οὐκ ἐν διαστάσει τοπικῆι. Νοῦς μὲν οὖν αἰεὶ ἀδιάκριτος και οὐ μεριστός, ψυχὴ δὲ ἐκεῖ ἀδιάκριτος και ἀμεριστος· ἔχει δὲ φύσιν μερίζεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ μερισμὸς αὐτῆς τὸ ἀποστῆναι και ἐν σώματι γενέσθαι. Μεριστὴ οὖν εἰκότως περὶ τὰ σώματα λέγεται εἶναι, ὅτι οὕτως ἀφίσταται και μεμέρισται. Πῶς οὖν και ἀμεριστος; Οὐ γὰρ ὅλη ἀπέστη, ἀλλ' ἔστι τι αὐτῆς οὐκ ἐληλυθός, ὃ οὐ πέφυκε μερίζεσθαι. Τὸ οὖν ἐκ τῆς ἀμερίστου και τῆς περὶ τὰ σώματα μεριστῆς ταύτων τῷ ἐκ τῆς ἄνω και κάτω ἰούσης και τῆς ἐκεῖθεν ἐξημμένης, ρυείσης δὲ μέχρι τῶνδε, οἶον γραμμῆς ἐκ κέντρου.» στην ηλεκτρονική

διεύθυνση

:

<http://el.wikisource.org/wiki/%CE%95%CE%BD%CE%BD%CE%B5%CE%AC%CE%B4%CE%B5%CF%82>
(Ημερομηνία ανάκτησης: 15-6-2014).

[618] Τα λόγια του Πασχάλη θα επιτρέψουν στον αφηγητή να συνειδητοποιήσει τη σημασία της μεταθανάτιας ζωής και λύτρωσης ευχαριστώντας τον Θεό, ενώ στο τέλος της εξομολόγησής του ο Σελήμ αισθάνεται «ελαφρωμένος» και ευτυχισμένος μέσα στη δυστυχία του. (Γ. Μ. Βιζυηνός, όπ. παρ. σ.163 και σ.246).

[619] Γ. Μ. Βιζυηνός, όπ. παρ., σ.14.

[620] Γ. Μ. Βιζυηνός, όπ. παρ., σ.4.

[621] Γ. Μ. Βιζυηνός, όπ. παρ., σ.21.

<http://bit.ly/2iHujUi>